

La Filosofia de Vida de Tagore – un estudi de *Sadhana*

Marie Josephine Aruna

Professora Associada

Departament d'Anglès - Tagore Arts College

Puducherry, India

Article publicat a Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities (ISSN 0975-2935), Vol 2, No 4, 2010. Special Issue on Rabindranath Tagore, (<http://rupkatha.com/v2n4.php>)

Traducció: Jan Rosell

Resum

Aquest article pretén estudiar les conferències de Tagore recopilades en el llibre *Sadhana*, que tracten sobre la seva filosofia de vida. En varis punts de les seves conferències Tagore emfatitza repetidament en la filosofia índia de la unitat de l'Ésser, que és la causa per al progrés de l'ànima cap a la unió amb Brahma. La col·lecció consta de vuit conferències, que aborden les idees de la relació de l'individu amb l'univers, de la consciència de l'ànima, del mal, del jo, de l'amor, de l'acció i de la bellesa i, finalment, de la naturalesa de la unió amb l'Infinit. L'Infinit es pot assolir a través d'innombrables formes d'activitats que es troben en la joia i en l'amor. El seu *sadhana*, el seu camí vital, ha estat escriure poesia i viure la seva vida en totes les seves tonalitats i colors, assolint així la realització de la vida.

[**Paraules clau:** Tagore, *Sadhana*, Radhakrishnan, filosofia, vida]

Em vaig adormir i vaig somiar que la vida era joia.
Em vaig despertar i vaig veure que la vida era servei.
Vaig actuar i vet aquí, el servei era joia.
-Tagore

Rabindranath Tagore, el poeta-sant de l'Índia, s'entregà amb la seva ànima creativa a diverses empreses literàries - poesia, teatre, novel·les i contes, per esmentar-ne algunes-, que són realment la manifestació de la realització en ell de la presència integral de l'home en el propòsit general, infinit i sublim, de la divinitat còsmica. *Sadhana* és una recopilació de lliçons de Tagore dictades en diversos moments als seus estudiants a Bolpur, Bengala, que, contràriament a la seva afirmació que la recopilació no té cap inclinació filosòfica en ment, representa de fet d'una manera integral la culminació de la filosofia de vida del poeta. Profundament en deute amb les Upanishads i les ensenyances de Buddha, Tagore parla des de les seves pròpies experiències alhora instintives i personals, dels valors de l'esperit que permeten a l'home assolir la comunió amb la divinitat en la seva vida quotidiana. Aquesta recopilació consta de vuit títols – “La relació de l'individu amb l'univers”, “Consciència de l'ànima”, “El problema del mal”, “El problema del jo”, “La realització en l'amor”, “La realització en l'acció”, “El sentit de la bellesa”, i “El sentit de l'infinit” – i en ella el poeta ha ofert els camins i els mitjans per assolir el propòsit últim de la vida de l'home – que és esdevenir u amb l'Infinit.

En el seu llibre *La filosofia de Rabindranath Tagore*, S. Radhakrishnan diu que:

La filosofia de vida de Rabindranath es veu...com res més que la saviesa antiga de l'Índia reformulada per encaixar les necessitats de la vida moderna. Els seus escrits són

un comentari de les Upanishads fets per un individu de la seva generació sobre qui l'època actual ha tingut la seva influència. L'ànima de l'Índia antiga s'emmiralla en ells.

Tot i que el Dr. Radhakrishnan tracta la filosofia de vida de Tagore tal i com s'exemplifica a través de l'obra literària creativa del poeta, compresa en les heterogènies col·leccions de poesia – *Gitanjali, La lluna creixent, La collita de la fruita, El cicle de la primavera* –, en *Sadhana* i en d'altres obres, pot ser valuós estudiar en detall *Sadhana*, on el poeta-filòsof ha reunit la tesi completa del seu coneixement filosòfic i la seva saviesa entre les cobertes d'un sol text, les llavors del qual estan escampades i disseminades de manera separada en les seves altres creacions.

En la primera lliçó, "**La relació de l'individu amb l'univers**", Tagore distingeix entre les idees d'Occident sobre la relació entre la natura i l'home, i les dels conceptes de l'Índia. Occident sempre va creure en el control sobre la natura ja que per a ells la natura consistia només en les coses inanimades i les bèsties. Aquest tipus de pensament va sorgir del sentit de superioritat, que l'home és el primer en l'escala de la creació i que ha nascut per governar l'univers. En la situació del món d'avui dia, aquesta actitud de l'home ha portat diversos problemes no només entre l'home i la natura sinó també entre l'home i l'home. L'èmfasi d'Occident sobre l'home com un ésser superior ha resultat en l'alteració i destrucció del nostre entorn. Mentre que en el context de l'Índia, des de temps immemorials, s'ha cregut que el bosc / la natura és un santuari pels *rishis*, un lloc on l'ànima de l'home va trobar reconciliació amb l'ànima del món. Per l'Índia l'home també és un ser superior, però va entendre que "*aquesta superioritat no rau en el poder de possessió sinó en el poder d'unió*". Mentre està confinat entre les parets del jo, l'home perd la perspectiva interior. Tagore compara la situació amb l'ocupació dels colons de les terres Americanes, quan no tenien cura de l'entorn, ni dels boscos, ni de la terra que donava aliment als nadius. Com Radhakrishnan apunta encertadament:

...Rabindranath defensa la vida a la natura i a l'aire lliure com el millor mitjà pel progrés espiritual, doncs a la natura l'ull espiritual veurà l'infinít jaient estirat i somrient en un repòs silent. Segons ell, la millor manera d'obtenir inspiració és perdre's en la contemplació de la natura...

Només la perfecta harmonia entre l'home i tot el demés en la natura podria permetre a l'ànima de l'home comprendre els misteris de la realitat i realitzar l'Infinít. L'home, per tant, ha de creuar fronteres per esdevenir més que l'home, experimentar la llibertat de consciència, per unir-se amb el Tot: "*L'estar verdaderament unit amb tots els éssers en coneixement, amor i servei, i per tant realitzar-se en el Déu omnipresent, és l'essència de la bondat,... La vida és immensa*".

En la següent lliçó, titulada "**Consciència de l'ànima**", Tagore fa èmfasi en la cerca que fa l'home d'un sistema per manegar els seus quefers diaris del món:

La cerca d'aquest sistema és de fet una cerca d'unitat, de síntesi; és el nostre intent d'harmonitzar l'heterogènia complexitat exterior mitjançant un ajustament interior. En el procés de cerca prenem gradualment consciència que trobar l'U és posseir el Tot - i que aquest, de fet, és el nostre privilegi últim i el més elevat.

Conèixer-se un mateix és entendre el món que ens rodeja. Per tant quan comprenem quelcom, és que hi trobem alguna cosa que és nostra. Tagore ho il·lustra amb la família, amb l'amor del pares vers els fills. No és res més que el fet que qui sigui que estimem, trobem en ell o ella la nostra pròpia ànima. Ens porta a comprendre que la mateixa ànima suprema que és en

nosaltres també és en els nostres fills. Les Upanishads ens ensenyen que assolint la consciència de la pròpia ànima, assolim la consciència còsmica o consciència de Déu. En primer lloc l'home ha de saber separar la seva ànima del seu jo. El seu jo és el cos que li causa dolor i sofriment, enveja i orgull, por i mort. Però la gran veritat rau en la comprensió del fet que no som només el jo físic o cos sinó que la nostra ànima forma part d'una consciència més gran. L'home viatja de la ignorància a la llum quan la seva ànima assoleix l'alliberament de les activitats mundanes del món físic:

Quan la vida d'un home, rescatat de tota distracció, troba la seva unitat en l'ànima, llavors la consciència de l'infinit esdevé de cop directa i natural, com de la flama n'és la llum. Tots els conflictes i contradiccions de la vida es reconcilien; el coneixement, l'amor, i l'acció s'harmonitzen; el plaer i el dolor esdevenen u en la bellesa, el goig i la renúncia s'igualen en la bondat;... és només l'ànima, l'U en l'home, qui per naturalesa pot sobrepassar tots els límits i trobar la seva afinitat amb el Suprem U.

"El problema del mal" tracta amb el fet que el sofriment i el dolor i el mal del món no són permanents encara que els imaginem inamovibles i per tant n'exagerem la seva presència. La idea de la mort també és qüestionada per Tagore quan diu: *"La vida com un tot mai es pren la mort seriosament. Riu, dansa, i juga, construeix, acapara, i estima a la cara de la mort...perdem la visió de la completesa d'una vida de la qual la mort en forma part... Però la veritat és: la mort no és la realitat última"*. Hi ha maldat al món en variades formes, que ens trobem en el nostre quefer diari i que no són sinó una manifestació de la imperfecció d'aquest món. Estem forçats a aprendre les febleses limitadores dels esforços humans per sobreviure. L'home entén que *"El mal no pot atracar pel camí el curs de la vida i robar-li les seves pertinences... doncs el mal ha de passar, ha de convertir-se en bé; no pot resistir i donar batalla al Tot"*. Tagore creu fermament que l'existència no pot ser un mal i crida a l'intel·lecte de l'home a *"comprendre la veritat a partir de les falsedats"*, i considera que *"el coneixement no és res més que la crema de l'error per alliberar la llum de la veritat"*. El verdader objectiu de la vida és moure's de la imperfecció a la perfecció, tal com ens ho reflecteix el poeta:

"Aquest procés vital està en marxa - ho sabem, ho hem sentit; i tenim una fe, que cap circumstància contrària pot debilitar, en que la direcció de la humanitat és del mal cap al bé. Doncs sentim que el bé és l'element positiu de la naturalesa de l'home, i en totes les èpoques i en tots els climes el que l'home ha valorat més és el seu ideal de bondat."

Tagore distingeix entre bondat i plaer i diu que mentre que el plaer està limitat al propi jo, *"la bondat té a veure amb la felicitat de tota la humanitat i per tots els temps"*. Altra volta, viure en perfecta bondat significa realitzar la pròpia vida en l'infinit. Per aquesta conjectura es recolza en les ensenyances de Buddha per reiterar la qüestió que quan l'individu es fusiona amb l'universal llavors l'home s'allibera de l'esclavatge del dolor. És per tant important comprendre que l'home amb dimensió universal és aquell que entén que el dolor no és sinó l'altra cara de la joia.

En la conferència titulada **"El problema del jo"**, Tagore parla de com el jo és el responsable dels sofriments i dels pecats que comet l'home: *"(la individualitat del jo) ha portat a l'home a la vergonya i al crim i a la mort, i encara així la considera més preuada que qualsevol paradís on el jo pugui restar resguardat dormitant en perfecte innocència en el ventre de la Mare Natura"*. És en un estat d'ignorància que creiem que el jo és un fi en sí mateix. És només el *dharma* el que pot alliberar l'home del seu egoisme i egocentrisme. "Dharma" tal com Tagore interpreta per nosaltres és *"la naturalesa més interior, l'essència, la veritat implícita de totes les coses. Dharma és el propòsit últim que treballa en el nostre jo"*. La verdadera naturalesa o essència del nostre ésser és la deïtat inherent que és en nosaltres. Això sols es pot

comprendre quan l'egoisme desapareix en nosaltres. Recordant les paraules de Buddha, Tagore ens diu:

“L'emancipació de la nostra naturalesa física rau en l'assoliment de la salut, la del nostre ésser social en assolir la bondat, i la del nostre jo en assolir l'amor. Aquest darrer és el que Buddha descriu com a extinció - l'extinció de l'egoisme - que és la funció de l'amor, i que no duu a la foscor sinó a la il·luminació. És l'assoliment del bodhi, o del verdader despertar; és la revelació en nosaltres de l'infinita joia mitjançant la llum de l'amor.”

En el viatge del Jo a l'Ànima, la llibertat de la voluntat del jo ha de ser negada, i amb aquest propòsit Tagore fa molt d'èmfasi en l'amor. Així com Déu creà l'univers no per necessitat sinó per joia i amor, així l'home ha de lluitar per assolir l'alliberament del jo a través de l'amor. És en l'acció que tendim a manifestar la nostra naturalesa. El poeta dona l'exemple d'una mare que *“es revela en el servei als seus fills, així la nostra verdadera llibertat no és la llibertat de l'acció sinó la llibertat en l'acció, que sols es pot assolir amb el treball fet per amor”*. Tagore ens mostra la diferència entre *maya* i veritat, senyalant que *maya* és el jo separat de Déu, mentre que l'amor és veritat o *satyam*. L'home ha de rebutjar els seus desitjos egoistes que se li enganxen com una segona pell, com si fossin de la seva naturalesa. Però així que comença a donar-se en amor llavors es troba realitzat doncs aquesta és la seva naturalesa. Per tant, quan el jo es veu aïllat de l'ànima i de l'absolut viu una vida fútil. Però esdevé *satyam* quan reconeix la seva essència en l'universal i en l'infinit:

“És la finalitat del nostre jo cercar aquesta unió. Ha d'abaixar el cap vers l'amor i la humilitat i posicionar-se on convergeix el que és gran amb el que és petit. Ha de guanyar amb les seves pèrdues i créixer amb les seves rendicions...Hem de saber que només la revelació de l'Infinit en nosaltres és sempre nova i eternament bella, i dona al jo el seu únic significat.”

Fent-se eco de les paraules de Tagore, Radhakrishnan també expressa un punt de vista similar quan diu que en l'anihilació del jo rau l'acompliment de l'amor que porta a l'home d'una vida centrada en ell a una vida centrada en Déu.

La conferència de Tagore sobre **“La realització en l'amor”** es centra en el concepte de l'amor infinit de Brahma, que es manifesta a través de formes finites. Es diu que a pesar d'estar lligada a les lleis del món, per tal de portar una vida disciplinada i moral, l'ànima de l'home transcorre dels lligams de la llei a la llibertat de l'amor. Tagore fa referència a la idea de Buddha del *Bramavihara*, o la joia de viure en Brahma.

Aquesta idea porta la proposició que aquell qui venç l'orgull, l'odi, la decepció, la ràbia, la crueltat, l'antagonisme vers els nostres semblants i d'altres éssers, i que en el procés d'exercitar el bé universal cultiva la qualitat de l'amor per totes les criatures, assoleix la perfecció de la consciència. Absorbint aquest pensament clau dels ensenyaments de Buddha, Tagore afirma que: *“És a través de l'enlairament de la nostra consciència en l'amor i en la seva extensió al món sencer que nosaltres podem assolir Brahmavihara, la comunió amb la joia infinita”*. En el nom de la civilització l'home es lliura al canibalisme que esmorteix la consciència i acaba en una mena de suïcidi espiritual. Probablement Tagore es refereix aquí a l'imperi Britànic que privà a nacions com l'Índia l'autogovern i l'autodefensa. Tal com apunta:

“...no podem tenir una visió certa de l'home si no l'estimem. La civilització ha de ser jutjada i reconeguda, no per quant poder ha exercit, sinó per com ha evolucionat i donat expressió, a través de les seves lleis i institucions, a l'amor per la humanitat.”

Si l'amor esdevé el *modus operandi* entre els pobles, llavors el tractar la gent com a esclaus o instruments de poder serà substituït per la llibertat, el bon fer i la justícia. Tagore discuteix amb profunditat la qualitat de l'amor afegint que el món ha nascut de l'amor, es sustenta per l'amor, es mou vers l'amor i finalment penetra en l'amor. És l'amor el que permet a l'home transcendir totes les limitacions i al mateix temps és el seu amor de la vida el que l'urgeix a continuar la seva relació amb aquest gran món. Només l'amor pot harmonitzar els principis oposats de la creació, el d'unitat i el de diversitat, el de pèrdua i el de guany, el personal i l'impersonal, el lligam i l'alliberament. És per tant una percepció intensa del poeta que: *"És l'elevada funció de l'amor el donar la benvinguda a totes les limitacions i el transcendir-les. Doncs res és més independent que l'amor, i on més, altra vegada, trobarem tanta dependència? En l'amor, la servitud és tan gloriosa com la llibertat"*. L'amor no és un producte de l'obligació sinó de la joia. I aquesta joia que es manifesta en la creació, *"és la realització de la veritat de la unitat, la unitat de la nostra ànima amb el món i de l'ànima del món amb l'amant suprem"*. Tagore, per tant, iguala l'amor amb la joia i al seu torn amb Déu.

El concepte de Rabindranath Tagore sobre la funció de l'acció s'expressa clarament en la conferència **"Realització en l'acció"**, on el poeta-filòsof sembla parlar per la seva pròpia experiència. D'acord amb Tagore, qui es reclou fugint de la societat i vivint una vida d'aïllament no pot arribar a Déu a part del món de l'acció. Tal com diu:

"Com més actua l'home i fa realitat el que estava latent en ell, més aproxima el distant encara-per-ser. En aquesta realització l'home està sempre fent-se a si mateix més i més especial, i veient-se clarament sota aspectes cada vegada més nous entremig de les seves variades activitats, en l'estat, en la societat. Aquesta visió porta a la llibertat."

L'ànima de l'home cerca l'alliberament de la ignorància i de la foscor, i per tal de realitzar-se distintivament de l'ànima del món, crea nous camps d'acció amb l'objectiu d'alliberar-se en l'acció. Critica els *sanyasins* que creuen que poden trobar Brahma fora de la humanitat o de la societat. Tagore fa èmfasi en la idea que *"l'activitat és l'actuació de la joia"*, ja que així com Brahma troba la joia en la creació/acció així l'home ha de realitzar Brahma en les seves activitats diàries - un procés en dos sentits. Ell és de l'opinió que s'ha de treballar per a viure, i simultàniament, s'ha de viure per treballar; així la vida i l'activitat estan inseparablement connectades. Parafrasejant les Upanishads, Tagore emfatitza que la naturalesa mateixa de Déu rau en el coneixement, el poder i l'acció. Per tant, hem d'aprendre a trobar la joia en el treball i a donar-nos enterament al treball, enlloc de permetre que ens domini. Radhakrishnan apunta que Tagore està radicalment en contra tant de la idea d'Occident sobre la importància del cos/carn/materialisme que negligeix l'ànima, com de la idea d'Orient quant a la significació de l'ànima que negligeix el cos. Segons ell, Tagore propugna amb fermesa el fet que un bon equilibri entre ambdues actituds en la vida és molt millor per a la humanitat. Tagore creu en la integració de la contemplació i del treball, o com Radhakrishnan diu, tot preguntant-se per aquesta creença de Tagore: *"Per viure la vida de l'home, s'ha d'escollir tant la calma com l'estrès de la vida, la joia i l'autoabandonament i l'orgull de la creativitat...tant l'ocupació aleatòria com la renúncia completa són un error per viure la vida de l'home"*. Tagore acaba el seu discurs amb una oració, *"Feu que d'una vegada per totes desaparegui de la nostra ment la fantasia lleugera que fa de la vostra joia quelcom a banda de l'acció, feble, sense forma ni base"*.

En la seva lliçó sobre **"El sentit de la bellesa"**, Tagore es fa eco d'una veritat simple però universal, que si no tenim joia en el nostre treball o en les nostres activitats, acaba essent pesat. Tal com especifica Tagore, tot en aquest univers és creat i mantingut per l'amor i la joia. Per tal de comprendre aquest principi de la creació, l'home ha dividit tota la creació en el que

és bell i en el que no ho és. No obstant, l'home ha entès la idea de la bellesa de forma diferent en les diferents estadis de la seva història, com quan a l'Índia antiga el culte a la bellesa estava restringit a uns pocs escollits. Després vingueren temps en la història de l'estètica en els que l'home creia que la bellesa existia en les coses petites i en les grans. La bellesa es reconeixia en els objectes comuns i en el quotidià. Tagore ho atribueix a una percepció estreta de mires que divideix de manera clara el camp de la consciència estètica entre lletjor i bellesa. Diu:

“Només quan és capaç de veure les coses separades del propi interès i de les reivindicacions insistents de l'ànima dels sentits, pot tenir la veritable visió de la bellesa que és arreu. Només aleshores pot copsar que el que és desagradable per a nosaltres no és necessàriament lleig, sinó que té la seva bellesa en la veritat.”

Tagore també lliga bellesa amb veritat i sosté que és a través del nostre sentit de la veritat que veiem l'ordre en la creació mentre que el nostre sentit de la bellesa ens ajuda a percebre l'harmonia en l'univers. Com més conscients som d'aquesta harmonia en la creació, tant interiorment (en la nostra ànima) com exteriorment (en el món físic), més la nostra vida esdevé una expressió de la bellesa que mena a Brahma. En d'altre paraules, tal com Tagore diu parafraejant John Keats, entenem que l'objectiu de la nostra existència és comprendre que la bellesa és veritat, i que la veritat és bellesa. És la música, segons Tagore, l'expressió més directa de la bellesa en l'art, i al mateix temps la forma més concreta de la manifestació de la Divinitat. Són els poetes els millors profetes per reflectir la bellesa de l'infinit a través de les cançons dels seus cors. En cada moviment de la Natura, Tagore identifica la música i l'harmonia de la creació, en la pluja que cau, en els primers sons d'un nen, en les constel·lacions estelades,...I amb bellesa suma la música del seu cos mentre dorm a la nit – *“el cor bategarà, la sang correrà per les venes, i els milions d'àtoms del meu cos vibraran al mateix to que la nota de la corda de l'arpa que tremola al toc del mestre”*.

En la seva última lliçó sobre **“El sentit de l'Infinit”**, Tagore parla sobre la naturalesa de l'assoliment de Déu. Al principi diu categòricament que Déu no és una possessió material com els diners, una casa o un cotxe. Tots aquests objectes terrenals manifesten una única veritat que és que no tenen significat per ells mateixos sinó només en la seva relació amb l'infinit. Per l'home el desig no té fi, però quan se n'adona que les possessions mundanes no són un fi, sinó que ha de deixar enrere el seu desig per elles, llavors en aquest moment la seva ànima pren el camí de l'etern. Planteja la proposició que Déu no es pot aconseguir, més aviat s'ha d'experimentar. En el món finit l'home ha de satisfer les seves necessitats de menjar, vestir, etc. que satisfan una necessitat particular seva. Però quan el seu jo cerca joia i llibertat més enllà de l'existència finita, llavors no vol obtenir res i sols desitja ser u amb Brahma. Tagore dibuixa l'analogia del riu que troba la vasta extensió d'aigua, l'oceà, però que no pot esdevenir l'oceà. De forma similar l'ànima de l'home encara que desitja ser u amb l'Infinit, no pot esdevenir Brahma ell mateix.

Brahma és Brahma, és l'ideal infinit de perfecció. Però nosaltres no som el que verdaderament som; sempre estem esdevenint cap a la veritat, sempre estem esdevenint Brahma. En la relació entre el ser i l'esdevenir hi ha el joc etern de l'amor; i la font de tota la veritat i de tota la bellesa que sosté la marxa sens fi de la creació està en les profunditats d'aquest misteri.

Tagore també usa l'analogia del poema per parlar del progrés de l'ànima, que un cop assoleix l'Infinit, s'omple de joia i significat, com un poema perfecte. Un altre factor que fa referència a la naturalesa de la realització és que no pot dur-se a terme a través del coneixement intel·lectual sinó només a través de la joia i de l'amor. Brahma pot ser conegut només per l'ànima, *“amb la seva joia vers ell, pel seu amor”*. L'home estableix relació amb Ell només amb

la unió de tot el ser. L'ànima és com una núvia pel poeta i l'unió és un matrimoni entre l'*atman* i el *paramatman*:

“Quan l'ànima-núvia entén bé això, el seu cor esdevé beneït i en pau. Sap que ella, com un riu, ha assolit l'oceà de la seva completesa..., en reconèixer el mestre del món com el seu propi senyor, reconeix el món com a casa seva. Llavors, tot el seu treball esdevé un servei d'amor..”

Però quan l'ànima falla en reconèixer el seu estimat llavors és com una serventa que es mou amb pena i abatiment. És al cor mateix de les seves activitats on l'home cerca unir-se amb el senyor, no necessita ser alliberat del seu treball i de les seves responsabilitats de la vida. Tagore acaba apropiadament dient *“Per tant, enmig de la nostra llar i del nostre treball, la pregària emergeix: «¡Porta'm a l'altra riba!» Doncs aquí batega el mar, i fins i tot aquí rau l'altra riba esperant ser assolida. Sí, aquí hi ha l'etern present, ni gens distant, ni enlloc més.”*

La filosofia de Tagore, tal com es presenta en la seva obra *Sadhana*, per tant, és completa i inclou la idea d'una reconciliació feliç entre el servei i la renúncia, l'acció i el retir, entre el jo i l'ànima, el finit i l'infinít, l'individu i el món. Com diu encertadament S. Radhakrishnan, Tagore dóna una eloqüent expressió a la seva set per la millora de la societat. L'home com a membre de la societat s'ha de donar enterament i de manera exhaustiva al servei dels altres. L'ànima plena amb l'amor infinit es dóna al servei de l'home, que altrament seria quelcom estèril i negatiu. Citant a Radhakrishnan:

“La filosofia de Rabindranath és un idealisme absolut del tipus concret...La visió de Rabindranath és completa, no pot tolerar divisions absolutes entre el cos i la ment, la matèria i la vida, l'individu i la societat, la comunitat i la nació, l'imperi i el món...”

Encara que *Sadhana* és una col·lecció de discursos fets en diferents ocasions, representa el fil conductor de la filosofia de Tagore, que forma la connexió entre totes les lliçons – el del propòsit de la vida de l'home, és a dir la realització de Brahma en cada un dels nostres pensaments, en cada una de les nostres paraules i en cada una de les nostres accions en aquesta terra, aquest univers que no és més que una manifestació de l'Infinit, en termes d'amor i joia. *Sadhana* significa pràctica rigorosa, i amb el subtítol *El sentit de la vida*, s'indica clarament la missió de Tagore, que el poeta-sant s'ha esforçat contínuament en realitzar el seu propòsit a la vida amb tota la seva glòria. El propi Tagore és un exemple excel·lent d'aquesta filosofia, doncs ell ha estat verdaderament un home de món en complir amb els seus deures com a home de família, per una banda, i per l'altra ha estat un home de món en el seu gran servei a la societat com a poeta que ha donat el seu treball amb joia i amor, propagant la unitat de l'Ésser, per unir-se amb el *Paramatman*.

Referències

Radhakrishnan, S. The Philosophy of Rabindranath Tagore. London: Macmillan, 1919.

Tagore, R. Sadhana. The Realisation of Life. 1st edition 1913. London: Macmillan, 1957.